

Skjerpede reaksjoner overfor unge lovovertredere

Av vitenskapelig assistent LEIF PETTER OLAUSSEN, Oslo

En stadig tilbakevendende påstand i diskusjoner om straffereettslige reaksjoner overfor unge lovovertredere er at „reaksjonene er for milde“, og at utviklingen de seneste årene har gått i retning av stadig mildere reaksjoner overfor de yngste lovovertredere.

En undersøkelse på grunnlag av offentlig kriminalstatistikk for perioden 1968—1973 fører imidlertid til stikk motsatt konklusjon: *Straffene har blitt betydelig skjerpet for ungdomsgruppen 14—17 år.* Og denne skjerpingen lar seg ikke begrunne i at kriminalitetsbildet har blitt „grovere“ — mer preget av alvorlig voldskriminalitet.

Er foryngelsesprosessen i ferd med å stanse?

Siden slutten av 1950-årene har den yngste aldersgruppen, 14—17-åringene, dominert i kriminalitetsbildet i Norge så vel som i de fleste andre vestlige land, og det har meget lenge vært en tendens til at lovovertredere blir stadig yngre for hvert år som går. Spørsmålet er om denne tendensen fortsatt gjør seg gjeldende — denne forskyvningen av kriminalitetet nedover i aldersklassene.

Kriminalstatistikkens opplysninger om antall siktede for forbrytelser (forseelsene holdes hele tiden utenfor) fordelt etter alder gir inntak til å belyse spørsmålet. *Tabell 1* nedenfor viser utviklingen i tidsrommet 1968—1973.

Tabell 1. Antall siktede etter alder og %-endring 1968—1973/72.

		1968	1969	1970	1971	1972	1973	%-endring
12	år	427	397	405	413	364	324	—24.1
13	„	659	680	595	645	685	554	—15.9
14	„	831	895	870	999	980	817	+17.9
15	„	826	891	906	979	1105	991	+33.8
16	„	633	725	829	940	989	1001	+58.1
17	„	575	622	756	820	896	998	+73.6
14 & 15	„	1657	1750	1776	1978	2085	1808	+25.8
16 & 17	„	1208	1347	1585	1760	1885	1999	+65.5
14—17	„	2865	3097	3361	3738	3970	3797	+32.5
Tot. antall siktede		10776	11216	11947	12824	13384	13033	+24.2

Tabellen viser at antall siktede har steget i alle aldersgrupper som her er tatt med, bortsett fra de aller yngste, 12 og 13 år, og økningen blir større dess eldre de unge blir.

Ser vi på hvert alderstrinn for seg, ser vi at stigningen for 14-åringenes vedkommende har vært på 17.9 % fra 1968 og fram til 1972, for 15-åringene 33.8 %, for 16-åringene 58.1 % (1973) og for 17-åringenes vedkommende 73.6 % (1973) eller fram til 1972 55.8 %.

Vi ser også at 14- og 15-åringene tilsammen har hatt en stigning på 25.8 % fram til 1972, og så en nedgang fra 1972 til 1973, mens økningen fortsatte også i 1973 for 16- og 17-åringenes vedkommende og var på hele 65.5 % i tidsrommet 1968—1973. For aldersgruppen 14—17 år under ett var stigningen på 32.5 % i det angjeldende tidsrom.

I forhold til økningen i totalt antall siktede i landet som var på 24.2 % i samme tidsrom, har økningen vært sterkere på alle alderstrinn som her er tatt med, enn hva tilfellet er med det samlede antall som ble siktet for forbrytelser. Og økningen blant 16- og 17-åringene har vært sterkest. Ser vi på aldersgruppen 14—17 år under ett, ser vi at antall siktede har steget med 932 fra 1968 til 1973. Av disse faller 791 eller 84.9 % på 16 & 17-åringene, slik at *den klart største delen av økningen av antall siktede i aldersgruppen 14—17 år kan tilskrives 16- og 17-åringene.*

Men hvor stor andel av alle siktede utgjør disse unge, og hvordan har utviklingen vært over tid? *Tabell 2* belyser dette litt nærmere.

Tabell 2. Prosentandel siktede etter alder. Basis = totalt antall siktede i landet hvert år.

	1968	1969	1970	1971	1972	1973	% endring
14 & 15 år	15.4	15.6	14.9	15.4	15.6	13.9	konstant
16 & 17 „	11.2	12.0	13.3	13.7	14.1	15.3	4.1
14—17 „	26.6	27.6	28.1	29.1	29.6	29.1	3.0

Vi ser av tabellen at 14- og 15-åringenes andel av totalt antall siktede har vært temmelig konstant gjennom de siste seks årene, ca. 15 %, med en svak nedgang i 1973. Det vil si at 14- og 15-åringene har holdt tritt med økningen i totalt antall siktede i samme tidsrom. 16- og 17-åringene har derimot øket sin andel av den totale mengde siktede med 4.1 % i perioden, og for aldersgruppen 14—17 år under ett har økningen vært 3 % i samme tidsrom.

Det er altså klart at 14—17-åringenes andel av alle siktede har steget også de siste årene, en stigning som skyldes kriminalitetsutviklingen blant 16- og 17-åringene. Det samme kan også leses

ut av tabell 1. Der fremgår det at det i 1968 var et lavere antall siktede 16 & 17-åringene enn 14 & 15-åringene. I 1973 hadde imidlertid 16 & 17-åringene „tatt igjen“ 14 & 15-åringene slik at de førstnevnte faktisk ligger høyest.

Dette bildet endrer seg heller ikke om vi tar hensyn til folkemengden på de ulike alderstrinn. Man ser at den samme tendens gjør seg gjeldende også i *tabell 3* nedenfor.

Tabell 3. Siktete pr 1000 innb. i ulike aldre/aldersgrupper.¹⁾

	1968	1969	1970	1971	1972	1973
5— 9 år	1.05	0.84	0.91	0.77	0.84	0.63
10—13 „	6.46	6.37	5.77	6.13	6.04	5.10
14 „	13.7	13.9	14.0	16.2	15.9	13.2
15 „	13.4	14.7	14.7	15.7	18.0	16.1
16 „	10.5	11.8	13.7	15.3	15.9	16.3
17 „	9.0	10.3	12.3	13.5	14.5	16.0
14—17 „	11.92	12.85	13.77	15.19	16.11	15.35
18—20 „	7.46	8.46	9.74	10.99	11.82	12.63
21—24 „	4.95	5.25	6.21	6.22	6.75	7.18
25—39 „	2.84	2.90	3.03	3.21	3.35	3.36
40—59 „	1.42	1.33	1.34	1.42	1.33	1.22
60 år og over	0.40	0.44	0.44	0.46	0.43	0.29

¹⁾ Tallene for 14, 15, 16 og 17åringene er beregnet på grunnlag av tabell 1 og befolkningsstatistikens opplysninger om folkemengden på hvert alderstrinn.

Forøvrig er tallene gjengitt etter NOS A 656, tabell 19.

Foruten det som allerede er nevnt, gir denne tabellen et brukbart grunnlag for å danne seg et bilde av hvordan kriminalitetsutviklingen har vært såvel innen som mellom de ulike aldersgruppene.

Antall siktede pr. 1000 innbyggere er fortsatt høyest i aldersgruppen 14—17 år og det har vært en stigning fra 11.92 pr. 1000 innb. i 1968 til 16.11 pr. 1000 innb. i 1972, og en svak nedgang til 15.35 siktede pr. 1000 innb. i 1973. I tidsrommet 1968—1972 har stigningen vært på 35.2 % i aldersgruppen 14—17 år, mens den var på 58.4 % for aldersgruppen 18—20 år i samme tidsrom, og hele 69.3 % fram til 1973 for sistnevnte aldersgruppe. Likeens har årsklassen 21—24 hatt en sterkere økning enn gruppen 14—17 år. For førstnevnte har stigningen vært 36.4 % fram til 1972 og 45.1 % fram til 1973.

Stigningen i antall siktede pr. 1000 innbyggere i aldersgruppen 14—17 år har altså vært klart mindre enn i aldersgruppen 18—20 år, og også mindre enn for aldersgruppen 21—24 år. Og innenfor

aldersgruppen 14—17 år ser vi at stigningen fortsatt er sterkest for 16- og 17-åringene, også etter at folketallet i de ulike aldre er tatt i betraktning. Stigningen for 15-åringene er også klar, om enn noe mindre enn for 16- og 17-åringene, mens 14-åringene i 1973 er nede under nivået i 1968, etter en topp i 1971. (Toppene i 1971, 1972 og 1973 gjelder samme årskull, de som er født i 1957.)

Foryngelsesprosessen blant lovovertræderne gjør seg fortsatt gjeldende, men den tidligere nokså markante stigningen blant de aller yngste synes nå å være noe mindre fremtredende. Den sterkeste økningen synes å være forskjøvet et hakk oppover aldersskalaen, til de litt eldre ungdommene — til de som er i slutten av tenårene eller i begynnelsen av tjueårene. Og stigningen innen gruppen 14—17 år kan som sagt tilskrives de to eldste alderstrinnene innen aldersgruppen.

Innslaget av voldskriminalitet er lite og uendret.

Ved siden av den registrerte kriminalitetsmengden i de yngste aldersgruppene rettes oppmerksomheten ofte mot arten av de handlinger som begås, og deler av massemedia har til tider gitt uttrykk for at ungdomskriminaliteten de senere år har utviklet seg i retning av å bli mer preget av voldshandlinger.

Tabell 4 er satt opp for å forsøke å belyse sammensetningen av den kriminalitet som begås av de yngste, og for å prøve å fange opp eventuelle endringer som har funnet sted de siste seks årene. Spørsmålet om hvorvidt disse tallene gjenspeiler den faktiske kriminaliteten blir i denne sammenheng mindre vesentlig fordi vi her bare skal uttale oss om relative endringer. Dette vil være mulig såfremt det ikke har funnet sted noen vesentlige endringer i „mørketallet“ etter 1968 for de lovbruddskategorier som her er tatt med, og vi ser ingen gode grunner til at dette ikke skulle være en rimelig forutsetning.

Vi ser av tabellen at de unges kriminalitet i meget stor grad er av ikke-voldelig art, og at sammensetningen av kriminaliteten, „kriminalitetsprofilen“, har endret seg svært lite fra 1968 til 1973. *Sammensetningen er så å si konstant.* Vinningsforbrytelsene dominerer sterkt, og innslaget av volds- og sedelighetsforbrytelser er meget lite, om ikke bagatellmessig, og økningen av forbrytelser mot liv, legeme og helbred skyldes — tross alt — de „mildere“ formene: legemsfornærmelser og legemsbeskadeligelser.

Ser vi imidlertid på stigningen for de enkelte kategorier hver for seg, blir bildet et annet: Almenfarlige har steget sterkest, med 291.8 %, utpressing og ran med 177.8 %, forbrytelser mot liv, legeme og helbred med 44.0 %, vinning med 36.0 % og brukstyveri av motorvogn med 31.4 %.

Tabell 4. Siktete etter arten av lovbrudd (7 hovedkategorier) for aldersgruppen 14—17 år, absolutte og relative tall for årene 1968, 1971 og 1973.

	1968		1971		1973	
	N	%	N	%	N	%
<i>Almenfarlige forbrytelser</i>	73	2.5	204	5.5	286	7.5
(derav: narkotika)	70		196		270	
<i>Forbr. mot sedeligheten</i>	63	2.2	45	1.2	46	1.2
(derav: voldtekt)	8		7		8	
<i>Forbr. mot liv, legeme og helbred</i>	134	4.7	156	4.2	193	5.1
(derav: legemsfornærmelse)	113		122		141	
legemsbeskadigelse	16		32		43	
grov legemsbeskadigelse	0		0		1	
uaktsom legemsbeskadigelse	2		0		0	
drap	2		0		2	
uaktsomt drap)	0		1		0	
<i>Utpresning og ran</i>	9	0.3	26	0.7	25	0.7
(derav: utpressing)	0		0		1	
ran	9		21		23	
grove ran)	0		5		1	
<i>Skadeverk</i>	120	4.2	121	3.2	104	2.7
<i>Tyverier</i>	1748	61.0	2232	59.7	2376	62.6
(derav: grove tyverier)	1052		1460		1693	
simple tyverier)	696		772		683	
<i>Brukstyveri av motorvogn</i>	328	11.4	428	11.4	431	11.4
Andre	390	13.6	526	14.0	336	8.8
Totalt	2865	99.9	3738	99.9	3797	100.0

Til tross for disse tallene som kan se nokså dramatiske ut, står det fast at det ikke er belegg for å hevde at *totalbildet* av de unges kriminalitet er blitt merkbart mer preget av farlig — voldelig — kriminalitet. Endringene av kriminalitetsprofilen er som sagt meget små og lite voldspreget, selv om enkelthandlingene i seg selv ikke kan bagatelliseres.

Hvordan har så politi, påtalemyndighet og domstoler reagert overfor siktete i alderen 14—17 år? Er det samsvar mellom kriminalitetsutviklingen blant de yngste og de avgjørelser politi og påtalemyndighet samt domstoler treffer? Dette skal vi prøve å belyse i det følgende ved å analysere bruken av ulike reaksjonsformer overfor disse unge fra 1968 til 1973.

Reaksjonene skjerpes.

Vi skal i det følgende skille mellom det som skjer på politi- og påtaleplan og det som skjer på domstolsnivå. Før vi ser på de reaksjonsformer som anvendes av domstolene, skal vi se litt på hvilke avgjørelser som treffes av politiet når etterforskningen er avsluttet og den siktede er i alderen 14—17 år.

Av *tabell 5* ser vi at det er relativt få saker som blir avsluttet hos politiet/påtalemyndigheten. Henleggelse, påtaleunnløstelse og forelegg blir anvendt i ca. 14—15 % av sakene hvert år, og det har ikke funnet sted noen systematiske endringer siden 1968. Det store flertall av sakene, ca. 85 %, får altså et etterspill i en annen instans enn hos politiet. Enten blir det besluttet at saken skal overføres til barnevernet, eller politiet finner å måtte reise tiltale slik at saken kommer inn for domstolene direkte. Hvilke beslutninger er det så politiet treffer? Anvendes barnevernet eller domstolene?

Tabell 5. Siktede etter politiets avgjørelse eller innstilling for 14—17-åringer, 1968—1973, absolutte og relative tall.

	I alt	Til- tale	Påtale- unnla- telse	Over- ført til barne- vernet	Henlagt; ikke til- tale av a. grunner	Fore- legg
1968	% 100.1	24.1	5.1	61.8	6.2	2.9
	N 2865	689	146	1770	178	82
1969	% 99.9	26.7	5.1	58.9	6.4	2.8
	N 3097	828	158	1824	199	88
1970	% 100.0	28.9	4.7	57.5	6.0	2.9
	N 3361	970	157	1933	203	98
1971	% 100.0	30.7	4.0	54.8	7.8	2.7
	N 3738	1148	149	2050	290	101
1972	% 100.2	30.9	5.8	53.3	6.5	3.7
	N 3970	1225	145	2115	256	145
1973	% 100.1	35.9	9.4	47.6	3.8	3.4
	N 3797	1362	356	1809	142	128

Vi ser av *tabell 5* at overføring til barnevernet skjer i et stort antall av tilfellene, og at det fra 1968 og fram til 1972 har vært en jevn stigning i *antallet* saker som har funnet sin løsning på denne måten, mens det for 1973 har vært en nedgang til litt under nivået i 1969. Av de relative tallene fremgår det imidlertid at *det har vært en jevn og meget klart synkende tendens til å*

overføre saker til barnevernet. Politi og påtalemyndighet anvender denne muligheten relativt mer og mer sjelden, enten dette skyldes at „taket er nådd“ i barnevernet, at dette rett og slett ikke har kapasitet til å motta flere, eller at politiet har mistet troen på at barnevernets tiltak vil være tilstrekkelige, eller begge deler.

Den andre, og tallmessig nest viktigste, instansen etter at politiet har avsluttet etterforskningen og den siktede er funnet, er å overlate til domstolene å ilegge en reaksjon for den lovstridige handlingen som er begått, dvs. at politiet beslutter å reise tiltale mot siktede. Av tabellen ser vi at dette er blitt mer og mer vanlig. *Det har vært en sterk økning i antallet saker der politiet har vedtatt å reise tiltale.* Antallet har blitt nesten fordoblet i seksårsperioden 1968 til 1973, og vi ser at denne økningen har vært klart sterkere enn økningen i antall siktede i samme tidsrom.

Disse to tendensene, å redusere andelen som overføres til barnevernet og å gjøre hyppigere bruk av tiltale for domstol, kan neppe sies å være begrunnet i lovbruddenes art, hvis man med det mener at politiets skjerpede reaksjoner har vært nødvendige på grunn av en mer voldelig kriminalitet blant de unge. Tabell 4 gir i alle fall et ytterst svakt grunnlag for en slik antakelse. I stedet går mistanken mot lovbruddsgruppen tyveri, grove tyverier, som årsak — sammen med den ovenfor antydde sviktende tiltro til barnevernet — til at tiltale reises i stadig flere tilfeller og at barnevernet anvendes sjeldnere.

Men hva skjer så når tiltale blir reist? Hvilke reaksjoner blir benyttet av domstolene?

Påtalefritakelse dominerer, men mindre og mindre.

Før vi går løs på å besvare disse spørsmålene kan det kanskje være nyttig å ha for seg en grov oversikt over bildet av reaksjonsformene overfor de yngste lovovertrederne. Dette er prøvd gitt i *tabell 6* der det bare blir skilt mellom påtalefritatte (påtale-

Tabell 6. Straffbare i alderen 14—17 år fordelt på reaksjonskategori, absolutte og relative tall, 1968—1973.

	1968	1969	1970	1971	1972	1973
Påtalefritatte	N 2101	2313	2338	2624	2735	2308
	% 70.6	71.4	68.8	67.1	65.4	61.5
Straffelte	N 877	927	1059	1286	1449	1442
	% 29.4	28.6	31.2	32.9	34.6	38.5
=						
Straffbare	N 2978	3240	3397	3910	4184	3750
	% 100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

unnlatelse + overføring til barnevernsnemnd) og straffelte (domfelte og botlagte).

Som ventet er det påtalefritakelsene som dominerer bildet, og antallet påtalefritakelser har steget jevnt fra 2101 i 1968 til 2735 i 1972 for så å falle til under nivået i 1969 i 1973. (Det gjenstår å se om dette fallet er rent tilfeldig.) Ser vi imidlertid på de relative tallene, viser det seg at *andelen av samtlige straffbare som har fått påtalefritakelse har sunket fra 70.6 % i 1968 til 61.5 % i 1973*. Det har altså blitt langt vanligere å straffe personer i denne aldersgruppen. Dette gir seg f. eks. utslag i at de yngstes andel av totalt antall straffelte alle aldersgrupper har steget fra 16.0 % i 1968 til 20.6 % i 1973, og dette skyldes i hovedsak tiltakende bruk av fengsel overfor de yngste.

I tabell 7 har vi så splittet opp tallene for de straffelte i tabell 6 for å se litt nærmere på hvilke reaksjoner som blir brukt.

Det fremgår av tabell 7 at *de fengselsdømte utgjør den klart største andelen av de straffelte*, og videre ser vi at *andelen feng-*

Tabell 7. Straffelte i alderen 14—17 år fordelt på reaksjonstype absolute og relative tall, 1968—1973.

		Botlagte			Fengselsdømte				Andre					Straff- felte ialt
		T1	A	B	T2	C	D	E	T3	F	G	H	I	
1968	N	84	8	76	545	516	23	6	248	222	24	2	0	877
	%	9.6			62.1				28.3					100.0
1969	N	79	12	67	636	610	24	2	212	166	44	2	0	927
	%	8.5			68.6				22.9					100.0
1970	N	67	9	58	795	754	39	2	197	160	36	1	0	1059
	%	6.3			75.1				18.6					100.0
1971	N	73	6	67	983	943	36	4	230	198	28	0	4	1286
	%	5.7			76.4				17.9					100.0
1972	N	82	29	53	1116	1080	33	3	251	232	18	1	0	1449
	%	5.7			77.0				17.3					100.0
1973	N	61	19	42	1200	1141	58	1	181	172	9	0	0	1442
	%	4.2			83.2				12.6					100.0

T1 = botlagte totalt

T2 = fengselsdømte totalt

T3 = andre totalt

A = bot ved dom

B = forelegg

C = fengsel alene

D = fengsel og bot

E = fengsel og sikring

F = domsutsettelse

G = ungdomsfengsel

H = sikring

I = straffunnlat. etter ungdomsreaksjonsloven

selsdømte har steget jevnt fra 1968 til 1973. I 1968 ble 62.1 % av de straffelte 14—17-åringene ilagt fengselsstraff, mens det i 1973 var hele 83.2 % som ble dømt til fengsel. Det har altså blitt stadig mer vanlig å anvende fengselsstraff overfor disse ungdommene. I tillegg til de som her er tatt med under fengselsstraff kommer de som er dømt til ungdomsfengsel (kolonne G) og de sikringsdømte (kolonne H). Og som tidligere påpekt gir tabell 4 dårlig grunnlag for å anta at tendensen til strengere reaksjonsformer skyldes en mer voldelig kriminalitet blant de yngste lovover-trederne.

Da det stundom hevdes at fengselsstraff fortrinnsvis, og i stigende grad, anvendes overfor mer „alvorlig“ kriminalitet, kan det være grunn til å undersøke litt nærmere hvilke lovbrudd som ligger till grunn for fengselsdommene i denne aldersgruppen. *Tabell 8* er satt opp for å undersøke om det har funnet sted noen vesentlige endringer av de fengselsdømtes lovbruddsprofil.

Tabell 8. Fengselsdømte i alderen 14—17 år for forbrytelser prosentvis fordelt på lovbruddsgruppe. Basis = totalt antall fengselsdømte 14—17-åringer.

	1968	1969	1970	1971	1972	1973
Vinningsforbr.	80.2	79.6	75.7	72.6	74.0	72.3
Voldsforbr.	7.9	7.9	7.2	6.7	8.8	9.3
Sedelighetsforbr.	1.3	1.9	1.4	0.7	1.1	0.8
Andre forbr.	10.6	10.7	15.7	19.9	16.1	17.6
	100.0	100.1	100.0	99.9	100.0	100.0
	N=545	N=636	N=795	N=983	N=1116	N=1200

Tabellen viser den relative sammensetningen m. h. t. lovbruddsgruppe av de fengselsdømte hvert år, og fremfor alt er det vel den temmelig *konstante* sammensetningen av bidet som er slående. Volds- og sedelighetsforbrytelsenes andel er så å si uendret over tid, omkring 8—10 % årlig, muligens med en svakt stigende tendens de siste årene, mens vinningsforbrytelsene og kategorien andre forbrytelser utgjør ca. 90 % av de fengselsdømte.

Det er således intet grunnlag for å hevde at de fengselsdømte unge er mer preget av volds- og sedelighetsforbrytelser enn for seks år siden. Den eneste klart systematiske endringen av sammensetningen som har funnet sted, er at vinningsforbrytelsenes andel har sunket en del, mens kategorien andre forbrytelser har øket sin andel av fengselsdommene. Dette siste henger trolig sammen med stigende bruk av fengsel overfor narkotikalovbrudd, uten at dette kan slås fast helt sikkert.

Det er klart ikke riktig at fengselsstraff i dag mer enn tidligere reserveres for volds- og sedelighetsforbrytelser. I så fall måtte de fengselsdømtes lovbruddsprofil ha endret seg fra 1968 slik at disse forbrytelsenes andel var større i 1973 enn i 1968. Dette ser vi ikke har skjedd.

Hva er så årsaken til at antallet fengselsdømte har blitt mer enn fordoblet i denne seksårsperioden — til stigningen fra 545 fengselsdømte i 1968 til 1200 i 1973, eller en stigning på 120 %?

Økningen må tilskrives vinningsforbrytelsene.

I 1973 ble det avsagt dom på fengsel i 655 flere tilfeller enn i 1968, eller i godt og vel dobbelt så mange saker som dengang. Og vi har allerede flere ganger sagt at de skjerpede reaksjonene neppe kan henge sammen med en tilsvarende mer alvorlig — voldelig — kriminalitet. I *tabell 9* nedenfor har vi splittet opp økningen på ulike lovbruddsgrupper, og den tidligere antakelsen blir i stor grad bekreftet.

Tabell 9. Økningen i antall fengselsdømte 14—17-åringer fra 1968 til 1973, absolutte og relative tall.

	Ant. økning	% av tot. økning
Vinningsforbrytelser	430	65.6
Voldsforbrytelser	69	10.5
Sedelighetsforbrytelser	3	0.5
Andre forbrytelser	153	23.4
Økning totalt	655	100.0
		N = 655

Den desidert største andelen av økningen kan altså tilskrives vinningsforbrytelsene, hele 65.6 %, eller om lag $\frac{2}{3}$ av hele stigningen, og tilsammen utgjør vinningsforbrytelsene og kategorien andre forbrytelser (av ikke voldelig art) 89 % av den økning som har funnet sted. Volds- og sedelighetsforbrytelsene har også sin andel av stigningen, men den er liten, om ikke helt ubetydelig.

Dette betyr ikke at stigningen har vært sterkest for vinningsforbrytelsene dersom hver lovbruddsgruppe blir betraktet for seg. Målt slik innen hver gruppe, har økningen vært 263.8 % for kategorien andre forbrytelser, 160.5 % for voldsforbrytelsene, 98.4 % for vinningsforbrytelsene og 42.9 % for sedelighetsforbrytelsene i tidsrommet 1968—1973. Disse tallene forteller imidlertid ikke noe om årsaken til den sterke økningen i *totalt antall fengselsdømte* i det tilsvarende tidsrom, men sier bare noe om utviklingen innen hver lovbruddsgruppe.

Å bli dømt til fengsel innebærer imidlertid ikke alltid at straffen må sones. Betingede dommer gis i ganske stor utstrekning overfor de yngste lovovtrederne. Hvor ofte skjer det, og de som får ubetinget fengsel, hva blir de dømt for?

La oss starte med å få en oversikt over utviklingen når det gjelder forholdet mellom de som dømmes til betinget og ubetinget fengsel. Hvor stor andel utgjør de henholdsvis av samlet antall fengselsdømte 14—17-åringer år om annet?

Tabell 10. Fengselsdømte for forbrytelser i alderen 14—17 år, prosentandel ubetinget og betinget dømte 1968—1973.

	1968	1969	1970	1971	1972	1973
Ubetinget fengsel	20.9	20.0	25.0	26.7	31.7	32.3
Betinget fengsel	79.1	80.0	75.0	73.3	68.3	67.8
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.1
	N=545	N=636	N=795	N=983	N=1116	N=1200

Det vanligste er altså at fengselsstraffen gjøres betinget, men som det fremgår, blir det mindre og mindre vanlig. Eller sagt på en annen måte: *Andelen fengselsdømte som får ubetinget fengsel har vært jevnt stigende siden 1968.* I 1968 lød hver femte fengselsdom overfor unge i alderen 14—17 år på ubetinget fengsel, mens det i 1973 ble avsagt dom på ubetinget fengsel i nesten hvert tredje tilfelle. Derved er det klart at det ikke bare har vært en sterk økning i mengden av fengselsdommer i denne aldersgruppen, men også en strengere art av fengselsdommene: hypigere anvendelse av ubetinget fengsel.

Men nå kunne det jo tenkes at betinget fengsel blir anvendt overfor de mer ufarlige former for kriminalitet, mens ubetinget fengsel blir reservert for unge som begår kriminalitet av mer alvorlig art, og at innslaget av volds- og sedelighetsforbrytelser blant de ubetinget dømte har vært stigende de siste seks årene. Dette kan undersøkes ved å se på lovbruddssammensetningen for ubetinget og betinget dømte i alderen 14—17 år.

Det bildet som *tabell 11* gir, er i grunnen akkurat det samme som det *tabell 8* ga. Sammensetningen med hensyn til type lovbrudd har vært svært så *konstant*, både for betinget og ubetinget dømte, bortsett fra en forskyvning fra vinningsforbrytelser til kategorien andre forbrytelser (trolig narkotika), tilsvarende den vi fant i *tabell 8* for fengselsdømte totalt. Videre framgår det at innslaget av sedelighetsforbrytelser er meget lavt og konstant blant såvel ubetinget som betinget dømte, og det samme gjelder den relative andelen av voldsforbrytelser som fikk betinget dom.

Tabell 11. Ubetinget og betinget fengselsdømte i alderen 14—17 år prosentvis fordelt på lovbruddsgruppe.

	1968	1969	1970	1971	1972	1973
<i>Ubetinget dømte:</i>						
Vinningsforbr.	81.6	74.8	74.8	74.8	73.8	70.5
Voldsforbr.	9.6	13.4	6.0	6.1	12.1	9.6
Sedelighetsforbr.	0.9	0.8	0.5	0.4	0.8	1.0
Andre forbr.	7.9	11.0	19.1	18.7	13.6	18.9
	100.0	100.0	100.4	100.0	99.9	100.0
	N=114	N=127	N=199	N=262	N=354	N=387
<i>Betinget dømte:</i>						
Vinningsforbr.	79.8	80.7	76.2	71.8	74.3	73.1
Voldsforbr.	7.4	6.5	7.6	6.9	7.2	9.2
Sedelighetsforbr.	1.4	2.2	1.7	0.8	1.2	0.7
Andre forbr.	11.4	10.6	14.6	20.4	17.3	17.0
	100.0	100.0	100.1	99.9	100.0	100.0
	N=431	N=509	N=596	N=721	N=762	N=813

Den eneste forholdsvis klare forskjellen mellom ubetinget og betinget dømte gjelder volds- og sedelighetsforbrytelsene. Andelen av voldsforbrytelser er stort sett høyere blant de ubetinget dømte enn blant de betinget dømte, selv om bildet ikke er helt entydig. Derimot utgjør sedelighetsforbrytelsene en høyere andel blant de betinget dømte enn blant de ubetinget dømte. Hva dette siste kan skyldes er ikke godt å si, men trolig er det snakk om handlinger som i folks øyne fremstår som mindre klanderverdig, selv om de i statistikken er klassifisert som sedelighetsforbrytelser og dermed fortøner seg som alvorlige ifølge gjengs oppfatning.

Det er således klart at heller ikke den stigende bruk av ubetinget fengsel overfor unge i alderen 14—17 år har ført til at lovbruddsprofilen blant de ubetinget dømte har endret seg vesentlig over tid. Og man skal være svært nøyerregnende for i det hele tatt å finne noen klare og systematiske forskjeller mellom de som dømmes til ubetinget og betinget fengsel i denne aldersgruppen, når man betrakter de lovbruddsformer de blir dømt for. I alle fall tyder tabell 11 på det, men lovbruddsgruppene er grove og kan muligens dekke over vesentlige ulikheter.

Den sterke økningen av ubetingede fengselsdommer for de yngste, fra 114 dommer i 1968 til 387 i 1973, en økning på 239.5 %, kan opplagt ikke tilskrives volds- og sedelighetsforbrytelsene. Det fremgår også av tabell 12.

Tabell 12. Økningen av unge, 14—17 år, dømt til ubetinget fengsel 1968—1973, absolutte og relative tall.

	Ant. økning	% av tot. økning
Vinningsforbrytelser	180	65.9
Voldsforbrytelser	26	9.5
Sedelighetsforbrytelser	3	1.1
Andre forbrytelser	64	23.4
	273	99.9
		N=273

Vinningsforbrytelsene utgjør den desidert største andelen av økningen, i likhet med det som var tilfelle for fengselsdømte totalt (tabell 9), og selv om også volds- og sedelighetsforbrytelsene har sin del av stigningen, er den ikke større for ubetinget fengsel enn for fengselsdømte totalt, noe man i og for seg kunne ha ventet. Samlet er det derfor grunnlag for å konkludere med at *den tiltagende bruk av ubetinget eller betinget fengsel etter 1968 ikke kan begrunnes med en stigende volds- og sedelighetskriminalitet. Tvert imot skylden den alt overveiende del av økningen at det hyppigere anvendes fengselsstraff for vinningsforbrytere i alderen 14—17 år.*

Ubetinget fengsel som første strafferettslige reaksjon.

Vi har sett at det er vanskelig å finne forskjeller m. h. t. lovbruddstype mellom de som får betinget og de som ilegges ubetinget fengsel. Men retten tar ikke hensyn kun til det lovbrudd som er begått. Tidligere straffeforhold er et moment som også skal veie med, og i tråd med dette fremstilles det stundom slik at den ubetingede fengselsstraff nesten utelukkende blir anvendt overfor tilbakefallsforbryterne, særlig blant de yngste. Det kan derfor være grunn til å se nærmere på hvor stor en del politiets „gamle kjenninger“ utgjør av de som får ubetinget fengsel.

Tabell 13. 14—17-åringer dømt til ubetinget fengsel prosentvis fordelt etter tidligere straffeforhold.

	1968	1969	1970	1971	1972	1973
Tidl. ikke straffbare	9.6	10.2	13.6	14.9	11.6	13.2
Tidl. straffbare	90.4	89.8	86.4	85.1	88.4	86.8
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	N=114	N=127	N=199	N=262	N=354	N=387

Som ventet viser tabellen at de tidligere straffbare utgjør et meget stort flertall av de som dømmes til ubetinget fengsel i denne aldersgruppen, men tabellen viser også at *andelen av de som ikke har vært straffet tidligere, utgjør en stadig stigende andel af de som dømmes til ubetinget fengsel*. Nedgangen fra 1971 til 1972 synes å være nokså tilfeldig i og med at det igjen er en økning fra 1972 til 1973. Denne tendensen kan være et tegn på at domstolene etter hvert har begynt å legge mindre vekt på tidligere straffeforhold ved illeggelse av ubetinget fengselsstraff.

Ser vi på økningen innen hver av gruppene tidligere straffbare og tidligere ikke straffbare er forholdet følgende: Tidligere straffbare dømt til ubetinget fengsel har steget fra 103 i 1968 til 336 i 1973, en økning på 233 eller med 226.2 % i forhold til 1968. Den tilsvarende økningen for tidligere ikke straffbare har vært 40 eller 363.6 %. *Det har altså vært en klart sterkere stigning i bruk av ubetinget fengsel overfor tidligere ikke straffbare enn overfor tidligere straffbare i forhold til nivået i 1968.*

Men hvor stor andel av totaløkningen i ubetingede dommer faller på „gjengangerne“ og de som straffes for første gang med ubetinget fengsel? Totaløkningen fra 1968 til 1973 var på 273 dommer. Av disse er 233 eller 85.3 % tidligere straffbare og 30 eller 14.7 % tidligere ikke straffbare. *M. h. t. tidligere straffeforhold utgjør altså „tilbakefallsforbryterne“ den desidert største andelen av den økningen som har funnet sted.* Dette er ikke uventet all den tid vinningsforbryterne utgjør 65.9 % av den samme økningen (se tab. 12). Det er de som faller tilbake til vinningsforbrytelser etter å ha vært straffet tidligere som illegges ubetinget fengsel.

Det kan ikke sies å være vanlig å bruke ubetinget fengsel som første strafferettslige reaksjon, det er stadig relativt uvanlig, men det har vært en nokså klar utvikling i retning av en tiltagende bruk av denne reaksjonen også overfor førstegangsstraffede.

Når man finner å måtte slå så vidt hardt til med en gang — uten å prøve noe mildere først — kan det trolig henge sammen med at de tidligere ikke straffelte som er blitt dømt til ubetinget fengsel, har begått grovere handlinger enn „tilbakefallsforbryterne“ som får en ubetinget fengselsdom. *Tabell 14* er satt opp for å belyse dette litt nærmere.

Tabellen bekrefter i noen grad det ovenfor antatte. Særlig utgjør voldsforbrytelsene en klart større andel av lovbruddene blant de tidligere ikke straffbare enn blant de som tidligere har vært straffet, og får ubetinget fengsel når de forgår seg på nytt. Det samme er tilfelle for kategorien andre forbrytelser (narkotika?). Også disse dominerer sterkere blant de tidligere ikke straffbare enn blant tidligere straffede. Med vinningsforbrytelsene forholder det seg omvendt, selv om de utgjør den største

Tabell 14. Prosentvis fordeling av 14—17-åringer dømt til ubetinget fengsel etter lovbruddsgruppe og tidligere straffeforhold.

	1968	1969	1970	1971	1972	1973
<i>Tidl. straffbare:</i>						
Vinningsforbr.	85.4	76.3	76.6	81.2	76.7	73.2
Voldsforbr.	8.7	12.3	5.2	5.4	11.5	9.5
Sedelighetsforbr.	1.0	0.0	0.6	0.0	0.3	0.6
Andre forbr.	4.9	11.4	17.4	13.5	11.5	16.7
	100.0	100.0	99.9	100.1	100.0	100.0
	N=103	N=114	N=172	N=223	N=313	N=336
<i>Tidl. ikke straffbare:</i>						
Vinningsforbr.	45.5	61.5	59.3	38.5	48.8	52.9
Voldsforbr.	18.2	23.1	11.1	10.3	17.1	9.8
Sedelighetsforbr.	0.0	7.7	0.0	2.6	4.9	3.9
Andre forbr.	36.4	7.7	29.6	48.7	29.3	33.3
	100.1	100.0	100.0	100.1	100.1	99.9
	N=11	N=13	N=27	N=39	N=41	N=51

lovbruddsgruppen også blant tidligere ikke straffede. For sedelighetsforbrytelsenes vedkommende er det ingen klare forskjeller mellom de som har vært straffet tidligere og de som ikke har det, selv om prosent-tallene kanskje kan gi inntrykk av det. Både for tidligere straffbare og førstegangsstraffede varierer antall dommer mellom null og to i året.

Selv om det i en viss grad er riktig at de førstegangsstraffede som dømmes til ubetinget fengsel, har begått mer „alvorlig“ kriminalitet, relativt sett, enn tilbakefallsforbryterne, forklarer ikke dette at de tidligere ikke straffbare utgjør en *stigende andel* av de ubetinget fengselsdømte, slik vi tidligere så. Og tabell 14 gir heller ikke grunnlag for å anta at det er noen tendens i retning av å reservere bruken av ubetinget fengsel overfor tidligere ikke straffbare til mer alvorlige kriminelle handlinger. Hvis så hadde vært tilfelle måtte man vente å finne at volds- og sedelighetsforbrytelsene utgjorde en stigende andel av dommene fra 1968 og framover, hvilket de ikke gjør.

Hvilken lovbruddsgruppe er det så som rommer den økning som har funnet sted siden 1968?

Antall ubetingede fengselsdommer for tidligere ikke straffbare har steget med 40 i tidsrommet 1968—1973. Av disse utgjør vinningsforbrytelsene 55.0 %, voldsforbrytelsene 7.5 %, sedelighetsforbrytelsene 5.0 % og kategorien andre forbrytelser 32.5 %. Det er altså helt klart at *vinningsforbrytelsene og gruppen andre for-*

brytelser udgjør den desidert største delen av økningen etter 1968, hele 87.5 % tilsammen, mens en nokså liten del kan tilskrives voldsforbrytelsene, 7.5 %.

Ser man på den enkelte lovbruddsgruppe får man et tilsvarende inntrykk. I 1968 ble 93 ungdommer i alderen 14—17 år dømt til ubetinget fengsel for vinningsforbrytelser. Av disse var 88 eller 94.6 % straffet tidligere. I 1973 var de tidligere straffeltes andel sunket til 91.1 %. *Innen lovbruddsgruppen vinning har det altså vært en økende andel av tidligere ikke straffbare som får ubetinget fengsel.*

For voldsforbrytelsene forholder det seg omvendt: Av de som ble dømt til ubetinget fengsel for voldsforbrytelser i 1968 var 18.2 % tidligere ikke straffet, mens andelen tidligere ikke straffbare var redusert til 13.5 % i 1973.

Den stigende bruk av ubetinget fengsel som første strafferettslige reaksjon fra 1968 og framover synes, så langt det lar seg undersøke, å ha sin årsak i at domstolene har avsagt stadig flere slike dommer for vinningsforbrytelser og andre forbrytelser av ikke voldelig art. Selv om også voldsforbrytelsene og sedelighetsforbrytelsene har sin andel av stigningen, kan disse på ingen måte forklare hverken økningen i antallet ubetingede fengselsdommer eller det faktum at det er stadig flere førstegangsbrytere som møtes med denne temmelig harde reaksjonen.

Konklusjon.

På bakgrunn av dette materialet er det ganske klart at tendensen til strengere reaksjoner overfor de yngste lovovertrедerne ikke kan begrunnes i en kriminalitetsutvikling henimot en mer alvorlig form for lovbrudd eller en sterk økning i kriminalitetens omfang. I så henseende fremstår skjerpingen av reaksjonene som ubegrunnet. Og det skal vanskelig la seg gjøre å grunnegi den nevnte tendens fra såvel almenpreventive- som individualpreventive formål.

Spørsmålet blir snarere hvordan denne utviklingen kan endres i retning av mildere reaksjoner. Stortinget antydte *en* vei å gå da det våren 1975 vedtok en lovendring (strl. § 55 første ledd) som gir domstolene adgang til å anvende en mildere straffart enn den som er bestemt for handlingen, når denne er begått av en person som ikke har fylt 18 år, og „når forholdene tilsier det“ som det heter.

Håpet som er knyttet til denne endringen, er at fengslinger skal bli mindre brukt overfor unge i alderen 14—17 år. Men det gjenstår å se om forventningene blir innfridd, eller om en heving av den kriminelle lavalder til minst 16 år er veien å gå, dersom en virkelig vil unngå en ganske utstrakt bruk av frihetsstraff overfor unge vinningsforbrytere.

Leif Petter Olaussen.